

HALİL İNALCIK

(1916?–2016)

Egyik változat szerint éppen 100 évet és két hónapot, egy másik szerint 99 esztendő és majdnem 10 hónapot élt a 2016. július 25-én elhunyt Halil İnalçık, a 20. századi török történetírás legtekintélyesebb, nemzetközileg elismert, meghatározó személyisége. Egy olyan tudósról emlékezünk, aki hosszú élete során hazájában és külföldön egyaránt termékenyen vett részt az oszmanisztikai kutatásokban, jó néhány kiemelkedő kötetet és nagyszámú tanulmányt, enciklopédiacikket hagyva maga után.

Családja 1905-ben a Krímből menekült az oszmán fővárosba, Isztambulba. Halil İbrahim İnalçık saját maga vallotta be, hogy – mivel papírjai elvesztek –, születési dátuma bizonytalan, s azt ő tette 1916. május 26-ára. Ennek dacára másutt az 1916. szeptember 7-i időpont olvasható, s olyan képek is fellelhetők róla az interneten, amelyek magyarázó szövege szerint 99. születésnapját ez utóbbi napon ünnepelte. Valószínű azonban, hogy ennél mintegy két évvel később jött világra. Édesanyja emlékezete szerint ugyanis fia akkor született, amikor az angolok a Hajdarpasa (Haydarpaşa) pályaudvart bombázták, ez pedig 1918-ban történt.

A család hamarosan Ankarába költözött, így felsőfokú tanulmányait már ott kezdte 1936-ban, az akkor frissen alakult egyetem újkori történelem szakán. Amikor végzett, az alma materben maradt tanársegédként. Doktorátusát még 19. századi témából írta (Az oszmán reformkor és a bolgár kérdés), de érdeklődése fokozatosan a korábbi korszakok felé fordult. Fiatalon felismerte a kádi jegyzőkönyvek (szidzsilek) jelentőségét, ezek között is az első oszmán székváros, Bursa 15. századból fennmaradt köteteiben rejlő lehetőségeket. 1954-ben kiadta a legkorábbi, 1431–1432-ben készült szandzsákösszeírást, amely egykori albán területeket foglalt magában. II. Mehmed szultán egyébként is érdeklődése középpontjában állt, ezért ugyanebben az évben egy teljes kötetet is

publikált, amelyben vele kapcsolatos fontos iratok és tanulmányok kaptak helyet. Az értekezések közül később az egyik önállóan is megjelent, s a Balkánon nagy számban felbukkanó, a szakma számára azonban addig homályban maradt keresztény szpáhikra irányította a figyelmet. Még mindig ennél az eszten-dőnél maradva: ekkor hagyta el a nyomdát az oszmán hódítási politika jellem-zőit taglaló dolgozata (*Ottoman Methods of Conquest*), amely nagy hatással volt a magyarországi történészekre, többek között Szakály Ferencre is.

Ínalcikot 1943-ban nevezték ki docenssé, 1952-ben pedig egyetemi tanár-rá. A különleges török szabályozás értelmében, amely szerint a férfiak eseté-ben ehhez elegendő volt 25 év állami alkalmazás, 1972-ben nyugdíjba vonult. Korábban is többször tartott előadásokat amerikai egyetemeken, így nem meg-lepő, hogy professzori megbízatást kapott Chicagóban. Nem sokkal ezután rob-bant be a nemzetközi köztudatba, az azóta több kiadást is megért és számos nyelvre lefordított angol nyelvű kötetével: *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300–1600*. Ebben a több szempontból is újszerű és komplex megközelíté-sű műben már világosan kirajzolódott a társadalmi-gazdasági kérdések iránti nyitottsága, s bár a megrajzolt kép az utókor ítélete szerint időnként kissé sta-tikus, ez egyfelől a korabeli ismeretek szintjével, másfelől a terjedelmi korlá-tokkal magyarázható. Az először általa használt „klasszikus korszak” kifeje-zés azonban nemzedékekre beitta magát a szakzsargonba. Ma már egyértelmű, hogy ezzel a művel emelte be a történettudomány központi témái közé az osz-manisztikát. Az *Annales* folyóirat és iskola nyilvánvalóan nagy hatást gyakorolt rá (csakúgy, mint a 20. század másik nagy formátumú török történészére, Ömer Lütfi Barkanra), amint az a szerző egy hosszabb cikkéből kitűnik (*The Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings*). Ennek köszönhető sok úttörő tanulmány, amelyek témái az Oszmán Birodalom kato-nai és pénzügyi átalakulása 1600 és 1700 között, tőkefelhalmozás az Oszmán Birodalomban, az isztambuli bazár központi szerepe a város (és a birodalom) kereskedelmében, a lőfegyverek elterjedésének társadalmi-gazdasági vonatko-zásai vagy Max Weber és a szultanizmus kérdése. Sokszor megvárta, hogy töb-ben is megnyilatkozzanak egy-egy vitás kérdésről, majd maga is hozzátette sa-ját gondolatait. Szintetizáló készsége csúcsára talán az *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300–1914* című, Cambridge-ben megjelent ösz-szefoglalás 1600-ig tartó, bő 400 oldalas első részében jutott. Ez az opus már 1992-es hazatérése után hagyta el a sajtót (Chicagóban 1986-ban nyugdíjazták, majd pár évig a Harvardon és Princetonban tartott előadásokat). Ám Ankarába visszatérve sem pihent, és a Bilkent Egyetem felkérésére megalapította a törté-neti intézetet, ahol élete végéig aktívan tevékenykedett. Hatalmas könyvtárát is az intézménynek adományozta, s egyszer e sorok írójának is módjában állt az akkor még nem teljesen rendezett, rengeteg ritkaságot tartalmazó kiadványok között kutakodni, annak az Öksel Göçmennek a jóvoltából, aki Rásonyi László

tanítványa volt az Ankarai Egyetemen, s aki egy ideig a Bilkenten ténykedett könyvtárosként.

Az összefoglaló munkák írása mellett maradt ideje források közzétételére is. Mevlúd Oğuzzal jelentette meg a II. Murád hitharcait, így a várnai csatát is bemutatató úgynevezett gazavátnámét, illetve Rhoads Murphey-vel együttműködve Turszun bég II. Mehmed korát megvilágító krónikáját, mindkettőt 1978-as dátummal.

Egy időben nagyon foglalkoztatta a birodalom megalapításának korszaka. Kisebb kutatócsoporttal járta a korai krónikákban emlegetett térséget, próbálta azonosítani az egyes településeket, földrajzi neveket. *Hogyan olvasuk Ásikpasazádét?* címen adta közre erre vonatkozó, nagy port felverő írását. II. Mehmedig bezárólag hosszabban értekezett az első uralkodókról a 44 kötetes török iszlám enciklopédiában (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), mely szócikkek aztán egy külön kötetben is hozzáférhetővé váltak.

İnalcık a tág értelemben vett kultúra és civilizáció területén is otthonosan mozgott. Amikor Günsel Rendával két kötetes, több szerzős, 2003-ban törökül és angolul is kiadott műben foglalták össze az oszmán civilizáció egyes szegmenseit, nem korábbi hasonló munkáit dolgozta át, hanem közel 250 oldalon új szintézisben elemezte a történeti hátteret.

Szólnunk kell még egyik utolsó kötetéről. Néhány évvel ezelőtt szenzációszámába ment, amikor kiderült, hogy éppen két esztendővel Konstantinápoly elfoglalása után, tehát 1455-ben az oszmán hatóságok nekiláttak a város összeírásának. Nem deríthető ki a pontos célkitűzés, mert a fennmaradt anyag két részletben került elő, és bizonyos, hogy nem fedi le Isztambult a maga egészében. Az egyik töredéket, amely korabeli másolat, Bekir Sitkı Baykal bocsátotta İnalcık rendelkezésére, a másikat İdris Bostan találta meg véletlenszerűen, egy másik defterbe kötve, s jellemző İnalcık tekintélyére, hogy ez a néhány lap is hozzá jutott el. Ő aztán eredetiben, saját arab betűs átírásban és angol fordításban publikálta a forrást, hozzáillesztve – nem feltétlenül odaillő – más dokumentumokat és krónikarészleteket. A mélyebb értékeléssel viszont ezúttal adós maradt. Pedig az anyag igen figyelemreméltó, hiszen feltünteti a ki- és beköltözéseket, elkülöníti az éppen lakott és az elfoglalás előtt, annak napján vagy azt követően elhagyott lakhelyeket, illetve említi a keresztény városnegyedek nevét, utal a templomokra és kolostorokra, ám mindezek ellenére a lakosság szám nem állapítható meg belőle.

İnalcık sokra tartotta a magyar oszmanisztikát. Káldy-Nagy Gyulát több alkalommal is invitálta konferenciákra. E sorok írójának 1985-ben az isztambuli francia kutatóintézetben azt mondta: „Jöjjön, sokat fogok tanulni öntől”. Tudom, ez csupán barátságos szófordulat volt egy nála 30 évvel fiatalabb kolléga iránt, de azért jólesett. S kitüntetésnek éreztem, hogy 1997-ben meghívott két előadás tartására a Bilkent Egyetemre.

Hazájában, főként az utóbbi 20 évben, Halil İnalcık olyan nagy népszerűségnek örvendett, hogy nehéz volna arra más országokban példát találni. Még

életében 600 oldalnál hosszabb (!) riportkötet készült vele, amely tíznél több kiadást ért meg. Természetesen ehhez az is hozzájárult, hogy a vallásosság előretörésével párhuzamosan a török társadalom egyre inkább érdeklődni kezdett az „örökké fennálló” Oszmán Birodalom története iránt.

Bár Halil İnalcık nem hangsúlyozta muszlimságát, egy fotó tanúsága szerint buzgón foháskodott annál a dzsáminál, amelynek minaretjéről nagyapja naponta hívta imára a környék lakóit. S jóllehet a nacionalizmus alól nem tudta kivonni magát, az amerikai évek ebben mértékletességre szoktatták.

Nem lehet véletlen, hogy a „történészek legkiválóbbját” (ez az epitheton ornans szerepel a fent említett beszélgetéskötet címében is; a jól megválasztott *ku-tup* szó 'pólus', 'sarokpont' értelmet is hordoz) „kedvenc” szultánja, II. Mehmed dzsámija mellett temették el Isztambulban. A gyászszertartáson megjelent és beszédet mondott Ahmet Davutoğlu korábbi miniszterelnök is.

Számunkra mindezek a külsőségek kevésbé fontosak. Mi és a következő nemzedékek alapvető forráspublikációit fogjuk forgatni és értelmezni, nagy műveit újra és újra kézbe venni, amelyek közül sok minden kétséget kizáróan időtálló.

Dávid Géza